

Taalbeleid

Varendonck-College

Katja Storm
september 2012

1

Voorwoord

Met de invoering van de wet 'Referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen' en alle landelijke aandacht rondom het vak Nederlands ligt er voor de school de taak de leerlingen op het vereiste niveau te brengen.

De referentieniveaus voor taal en rekenen zijn ingesteld om een doorlopende leerlijn tussen de verschillende sectoren te kunnen realiseren voor deze vakken, zodat een doorstroming zonder problemen verloopt. Het gaat hier zowel om de overstap van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs, als van voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs als MBO, HBO en universiteiten.

De Nederlandse taal en het rekenen nemen in het onderwijs een belangrijke plaats in. Het zijn basisvaardigheden die ook in andere vakken een succesfactor kunnen zijn. Niet goed kunnen lezen of rekenen, vormt een belemmering om op andere gebieden te excelleren.

Vanaf het schooljaar 2013 is iedere basisschool verplicht in groep 8 valide en betrouwbare gegevens te verzamelen om het eindniveau voor taal en rekenen inzichtelijk te maken. Hiervoor is geen landelijk toetsmoment ingesteld, maar dit dient wel te gebeuren met een door de overheid goedgekeurde test. De verzamelde gegevens worden overgedragen aan het voortgezet onderwijs.

Het behalen van het referentieniveau (1F) vormt echter geen wettelijke toelating tot het voortgezet onderwijs.

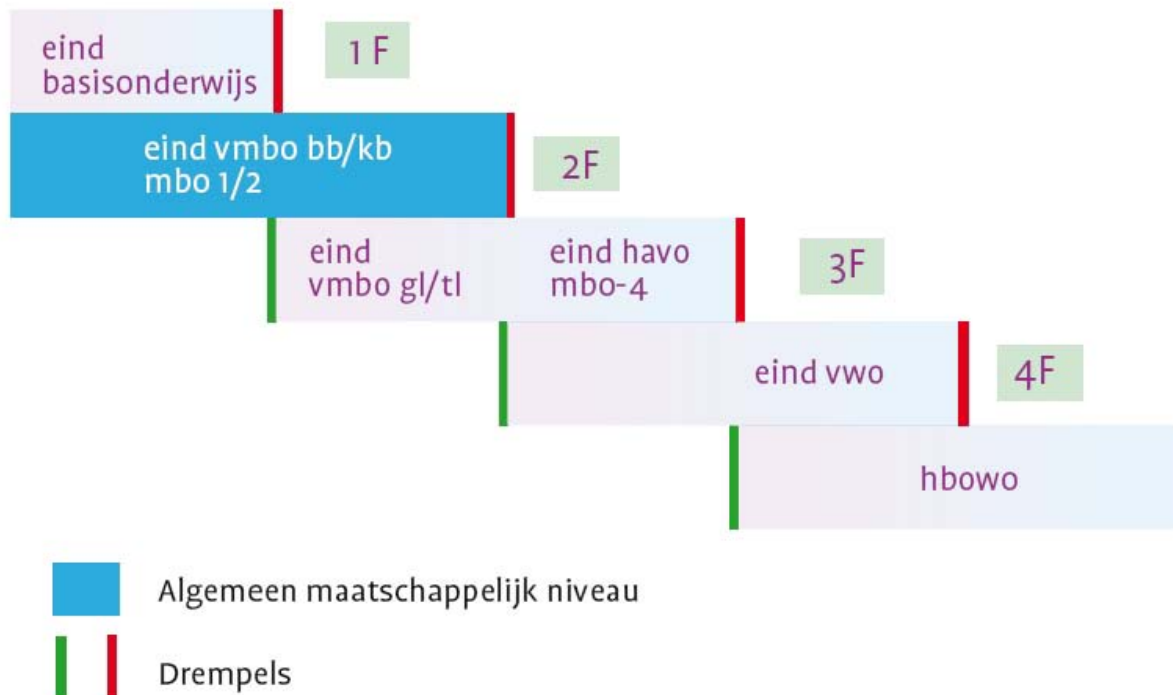
In het voortgezet onderwijs wordt met ingang van schooljaar 2013-2014 een rekentoets aan het eindexamen toegevoegd om te bekijken of het referentieniveau voor rekenen is behaald. Voor taal is er echter geen aparte toets. De examens voor Nederlands worden geijkt aan de referentieniveaus. Dit betekent dat de teksten gebruikt in het examen en de vraagstellingen op niveau 2F (VMBO), 3F (havo), 4F (vwo) zullen zijn. Daarnaast wordt bekeken of de component schrijfvaardigheid terug kan komen in het examen Nederlands voor havo en vwo, en meer betekenis kan krijgen in het VMBO.

Het ligt in de lijn der verwachting dat ook de teksten van andere vakken geijkt zullen worden aan de referentieniveaus 2F, 3F en 4F.

Taalbeleid concentreert zich echter niet alleen op het behalen van het examen Nederlands. Taal reikt over de grenzen van het vak Nederlands heen. Iedere medewerker van de school draagt bij aan de taalontwikkeling van de leerling. Ook ouders hebben hierin een rol. Een gezamenlijke aanpak zal meer succes oogsten dan een concentratie binnen de lessen Nederlands alleen.

Deskundigen spreken hier over 'de drieslag taal' waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de vakles Nederlands (aanleren), de andere vakken (toepassen en gebruiken) en de hulplessen (individueel oefenen en ondersteunen op maat). Om taalbeleid te laten slagen, zal er op deze drie gebieden ingezet moeten worden.

In dit taalbeleidsplan wordt de visie op vaardigheden van het referentiekader (te weten leesvaardigheid, schrijfvaardigheid & woordenschat, taalbeschouwing & taalverzorging en mondelinge taalvaardigheid) uiteengezet. Vervolgens wordt aangegeven op welke manier we taal binnen de school tot speerpunt maken, hoe we leerlingen in hun vorderingen gaan volgen en wat het tijdsbestek is waarbinnen we dit alles willen vormgeven.

Aanbevelingen in dit beleidsstuk worden voorafgegaan door In het laatste hoofdstuk worden alle aanbevelingen SMART geformuleerd.

NB: Het vakgericht taalonderwijs is nog niet sterk vertegenwoordigd in deze notitie. Twee leden uit de taalbeleidsgroep (geen taaldocenten) gaan zich hierin verder verdiepen, zodat meer aanbevelingen vanuit deze hoek in het taalbeleidsplan kunnen worden opgenomen.

2

'Je hebt mensen die boeken lezen om iets te herkennen. Daar lees ik geen boeken voor, want dat leven heb ik thuis ook al. Ik wil juist paf staan en denken: zoiets heb ik nog nooit gezien of gedacht.'

Harry Mulisch - openbaar interview in de Balie, Amsterdam, 1998

Leesvaardigheid

Leesvaardigheid is de eerste vaardigheid die we behandelen, omdat het de basis vormt van schools leren en maatschappelijk functioneren. Dit maakt dan ook dat leesvaardigheid het speerpunt vormt van het taalbeleid op het Varendonck-College.

Leerlingen die in hun vrije tijd lezen, beter presteren op vrijwel alle vlakken van taal (woordenschat, leesbegrip, basisleesvaardigheden en technisch lezen).

Leesvaardigheid hangt onlosmakelijk samen met het opbouwen van woordenschat.

Leerlingen met een kleine woordenschat lezen als het ware een tekst waarin gaten vallen. Het is voor hen hierdoor (vaak) onmogelijk de tekst als geheel te interpreteren omdat verbanden wegvallen tussen woorden, zinnen en alinea's.

Daarnaast leren we dat autochtone taalzwakke leerlingen weinig raakvlak ervaren tussen de thuistaal en de taal die op school wordt gesproken.

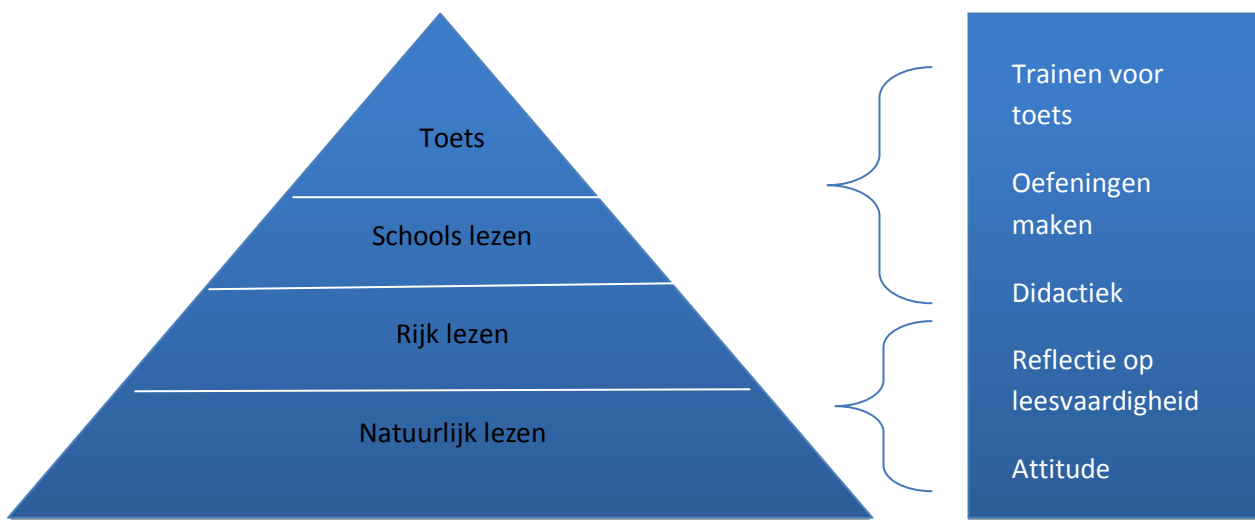
Niet alleen bij het vak Nederlands worden leerlingen teksten aangeboden. Vakken als aardrijkskunde, geschiedenis en economie zijn ook uitermate talig opgesteld. Ook de andere vakken hebben, als we kijken naar bijvoorbeeld de eindexamens, veel talige componenten.

Zelfs op sociaal-emotioneel gebied is er een correlatie geconstateerd tussen lezen en het welbevinden. Een goede lezer zit beter in zijn vel, omdat bijvoorbeeld zijn prestaties beter zijn.

Het APS heeft de leespiramide ontwikkeld om aan te geven hoe het leesonderwijs op scholen opgebouwd zou moeten zijn. Hierbij wordt zoveel mogelijk onderin de piramide gewerkt aan het natuurlijke lezen, waarbij bij de lezer een positieve attitude ten opzichte van lezen wordt bewerkstelligd.

Scholen zijn volgens hen te veel resultaatgericht bezig door alleen bovenin de piramide te werken aan toetsgericht lezen. Het rendement van dit toetsgerichte lezen is niet bewezen. Leerlingen leren hierdoor alleen in een schoolomgeving (binnen een bepaald vak) lezen, ze bouwen geen vaardigheid op in het lezen van teksten in het algemeen.

Door een verkeerde (negatieve) leeshouding zullen ze ook niet de onontbeerlijke leeskilometers maken om tot een goede taalvaardigheid te komen.

2.1. Technisch lezen

1. Instellen van leesuren voor technisch zwakke lezers.

Leesplezier en tekstbegrip begint bij goed technisch kunnen lezen. Als een leerling struikelt over woorden, is het vervelend veel te moeten lezen. Het doel van technisch lezen is stillezen met begrip. Goed lezen omschrijven we als vloeiend lezen – nauwkeurig en vlot lezen met de juiste intonatie en expressie. Het blijkt dat de mate waarin leerlingen vloeiend kunnen lezen bijdraagt aan hun tekstbegrip.

Onderscheid moet hierbij gemaakt worden tussen dyslectische lezers en zwakke lezers. Een leerling die na valide onderzoek aantoonbaar dyslectisch is, dient leesondersteuning te ontvangen die aansluit bij de remediërende hulp die hij al op de basisschool ontving. Een technisch zwakke lezer zonder dyslexie kan op niveau komen door veel te lezen. Het risico bestaat echter dat deze leerling in een vicieuze cirkel terecht komt. Deze leerling zal weinig plezier aan lezen beleven, waardoor hij minder leest etc.

Zwakke lezers dienen iedere week 60 minuten extra aan lezen te besteden. Dit kan onder begeleiding van een vrijwilliger (goede lezer, ouder). Herhaald lezen (RALFI), het lezen van poëzie en duo-lezen zijn voorbeelden van activiteiten die leiden tot beter technisch lezen.

2.2. Lezen van zakelijke teksten

2. Aanbieden van uniforme leesstrategieën bij alle vakken.

Leerlingen die leesstrategieën hebben geleerd, kunnen daar baat bij hebben bij het verwerken van zakelijke teksten. Van strategieën die bij het vak Nederlands worden

aangeboden vindt niet per definitie een transfer plaats naar andere vakken. Dit pleit dus voor het breed en eenduidig aanbieden van leesstrategieën.

De leesstrategieën zijn:

- Voorbereidend lezen
- Globaal lezen
- Intensief lezen
- Studerend lezen

3. Aanbieden van zakelijke teksten.

Hoewel leerlingen nog steeds redelijk veel lezen, komen leerlingen thuis steeds minder met zakelijke teksten op niveau in aanraking. Als we spreken over een niveau n waarop de leerling opereert, dienen de teksten aangeboden te worden op $n+1$ om uitdaging, motivatie en vooruitgang te bewerkstelligen. Bij te makkelijke ($n-1$) of te moeilijke teksten ($n+2$) zal de lezer afhaken.

Niet alleen het niveau maar ook het onderwerp van de tekst houdt de leerling gemotiveerd de tekst te lezen/te doorgronden. Methodes bieden veelal verouderde teksten (bijvoorbeeld over de opkomst van sms'en en het gebruik van emoticons) die weinig aansluiten bij de belevingswereld van leerlingen.

Een ander element dat ervoor zorgt dat lezers geboeid een tekst kunnen lezen, is de voorkennis die een leerling heeft over een bepaald onderwerp. Het opbouwen van deze voorkennis, vervolgens het aanboren van deze voorkennis, of het rekening houden met de kennis van de leerlingen (over vakgebieden heen) bij de selectie van teksten, kan rendement opleveren.

De referentieniveaus geven 'duidelijk' aan bij welk niveau welke teksten horen. Docenten zullen in het herkennen van de niveaus in teksten steeds vaardiger worden.

Methodes worden momenteel ook aangepast aan de referentiekaders zodat instructieteksten en aangeboden teksten, zoals bronnen of krantenartikelen op het juiste niveau zijn.

Hier geldt ook dat niet alle leerlingen binnen één klas op hetzelfde niveau zullen zitten. Een variatie in aanbod om een ieder op $n+1$ aan te spreken is dus nodig.

3a. Werken met 'Nieuwsbegrip' binnen het vak Nederlands/mentorles.

Nieuwsbegrip brengt wekelijks op de 4 niveaus actuele teksten uit (3F tweewekelijks). Omdat niet alle leerlingen binnen één klas op hetzelfde niveau zitten, is deze bundeling van teksten ideaal. Leerlingen kunnen wel samen voorkennis activeren en achteraf samen over het onderwerp praten, maar het onderwerp op hun eigen niveau tot zich nemen.

3b. Werken met 'Nieuws in de klas'.

Met de makkelijke toegankelijkheid van het internet en de economische malaise hebben weinig leerlingen thuis de beschikking over een kwaliteitskrant. Via Nieuws in de klas heeft

de school de mogelijkheid om iedere leerling ongeveer 2x per jaar een proefabonnement van 2 weken te geven op een landelijke of regionale krant. Als hier op meerdere manieren in de school aandacht voor zal zijn, kunnen we leerlingen (èn ouders) laten beschikken over voldoende kwalitatief geschikt leesmateriaal.

4a. Aanbieden van teksten op niveau bij vakken.

Vakken dienen niet schuw te zijn bij het aanbieden van teksten. Teksten op een toets hoeven niet op $n+1$ aangeboden te worden, maar binnen lesverband zou dit wel een verrijking kunnen bieden. De docent dient dan wel rekening te houden met het begeleiden van het lezen van deze teksten.

4b. Trainen van docenten met betrekking tot leesbegeleiding.

Hierbij is het aan te bevelen docenten te trainen in technieken hiervoor, zoals 'modelen' en 'sandwich lezen'. (Bij modellen laat de ervaren lezer aan de leerling zien hoe hij zelf een tekst tot zich neemt. Dit maakt inzichtelijk voor leerlingen hoe je te werk gaat bij een nieuwe tekst over een voor jou misschien onbekend onderwerp. Bij sandwich lezen zijn er activiteiten voor het lezen – bijv. voorkennis ophalen en vakwoorden herhalen; tijdens het lezen – bijv. leerlingen hardop laten denken over het gelezene; na het lezen – bijv. denkoperaties laten uitvoeren zoals analyseren, categoriseren.)

2.3. Lezen van fictionele, narrative en literaire teksten

5. Opwekken van een positieve leesattitude.

Net als bij zakelijke teksten zal het plezier in lezen ervoor zorgen dat de leerling meer leest. Dit betekent ook hier weer in eerste instantie dat leerlingen op niveau en op interesse dienen te lezen. De uiteindelijke taak van de docent is zorgdragen voor het opkrikken van het niveau, en het verbreden van de interesses. De docent is bij uitstek het venster naar een nieuwe wereld. Het aanzwengelen van leesgierigheid, begint met het leren kiezen van een boek en het ontwikkelen van een smaak.

Daarnaast is er een rol voor de ouders weggelegd. Ouders dienen de leerlingen te stimuleren bij het lezen van boeken.

5a. Zoeken naar het homerun boek.

Het makkelijk lezen gaat van start op het moment dat een lezer zijn homerun boek heeft gevonden. Dit boek past precies bij hem (qua niveau, onderwerp, lengte). Hierna moet de lezer dit plezier zien vast te houden. Voor technisch zwakke lezers kan dat betekenen: meer lezen van dezelfde schrijver, of in dezelfde serie (narrow reading). Het maken van kilometers is bij deze leerlingen belangrijker, dan het ontdekken van nieuwe literatuur. Als de serie uit is, het oeuvre is doorgespit, komt de interesse voor andere leesboeken vanzelf. Hetzelfde geldt voor het gebruikmaken van luisterboeken in de brugklas (ook op deze manier leert de

leerling de concentratie en het werkgeheugen te vergroten, zodat uiteindelijk de voorwaarden vervuld zullen zijn om 'gewoon' te stillezen).

De docent kan maatwerk bieden door bij leerlingen een leesinterview af te nemen om te kijken waar zijn interessegebied ligt. Veel voorlezen uit inspirerende boeken blijkt een grote invloed te hebben op het enthousiasme waarmee leerlingen uiteindelijk een boek kiezen.

6. Lidmaatschap bibliotheek voor alle leerlingen.

Uitgangspunt van leesplezier is toegang tot boeken. De overheid heeft voorzien in gratis lidmaatschappen voor leerlingen tot en met 18 jaar van openbare bibliotheken. Een samenwerking met de bibliotheken in Someren en Asten is essentieel. In de brugklas wordt leerlingen die nog geen lid zijn van de bibliotheek, de mogelijkheid geboden in de bibliotheekles ter plekke een lidmaatschap aan te gaan.

7. Varendonck-College een leesrijke school.

Het taalbeleid in deze notitie beperkt zich tot het vak Nederlands. Deze aanbevelingen gelden natuurlijk ook voor de Engelstalige vakken in de TTO-stroom en de moderne vreemde talen waar van toepassing.

7a. Leesplek in mediatheek Asten en Someren.

Op het Varendonck-College moet meer aandacht komen voor lezen. Met de invoering van de Tweede Fase is op veel scholen de schoolbibliotheek verruild voor een mediatheek die in de loop der jaren meer een uitstraling heeft gekregen van computerplek dan de veelzijdige plaats die het had kunnen zijn. Door het terugbrengen van een duidelijk herkenbare leesplek in de mediatheek laat de school zien dat de er gelezen mag worden.

7b. Iedereen een leesboek binnen handbereik.

Met ingang van het schooljaar 2012-2013 hebben alle leerlingen een leesboek bij zich op school. Dit betekent dat er gelezen kan worden na afloop van een toets, na het maken van het huiswerk en bij inval bij lesuitval. We zullen de leerlingen (en ouders) goed moeten uitleggen waarom we deze regel instellen. Let wel: veel leerlingen zijn deze manier van werken nog gewend van de basisschool.

7c. Aandacht voor lezen in de PR.

Om lezen onder de aandacht te brengen van ouders/leerlingen dient het op meerdere punten terug te komen. Te denken valt aan de website, de open dag, de 'gewone' vakles, informatieavonden etc. Daarnaast zou op de site een embleem moeten schitteren van een leesrijke school, en kunnen docenten wekelijks hun favoriete boek aanprijzen.

8. Lezen bij het vak 'Nederlands'.

8a. Opzetten van een doorlopende leerlijn 'lezen' bij het vak Nederlands.

De vakgroepen Nederlands op beide locaties dienen zich te bezinnen op een doorlopende leerlijn voor het vak Nederlands. Hoewel in de eindtermen voor de (voor)examen jaren exact is vastgesteld hoeveel boeken minimaal gelezen dienen te worden, wordt er niets

voorgeschreven voor de jaren in de onderbouw. Met deze herbezinning op lezen is het van belang te zorgen voor een doorlopende leerlijn die uitmondt in de eindtermen. Deze doorlopende leerlijn dient voor de leerling en ouders zichtbaar te worden in een vastgelegd leesdossier per jaar waarin een opbouw van niveau waar te nemen is.

8b. Activiteiten ontwikkelen rondom het lezen.

Leerlingen zouden minimaal 2x in hun schoolcarrière kennis moeten maken met boeken op een andere manier dan lezen alleen. Te denken valt aan een verfilming van een boek, een gastschrijver, aandacht besteden aan de boekenweek, aandacht besteden aan het overlijden van een schrijver.

8c. Investeren in het aanleggen van klassensets van literaire werken.

Het biedt voordelen om met leerlingen hetzelfde boek te kunnen lezen. Het ligt voor de hand om te kijken of het mogelijk is een uitgebreidere selectie van te lezen boeken aan te leggen.

8d. Investeren in extra le(e)stijd.

Ieder leerjaar zou aan het begin een start moeten maken met leesonderwijs. Dit kan in projectvorm in de mentorles, de les Nederlands, een andere talige vakles of een combinatie hiervan. Daarnaast moet iedere week minimaal 60 minuten aan leestijd worden ingelast. De voorkeur heeft het om in 3 lessen 20 minuten in te lassen.

9. Participeren in leesbevorderingsprojecten.

De Stichting Lezen biedt een aantal leesbevorderingsprojecten aan, zoals Bazar een project voor het VMBO waarbij lezen in een bredere context wordt geplaatst. De verwachting is dat met de invoering van de referentiekaders meerdere leesbevorderingsprojecten zullen worden opgestart. Het is zaak in te stappen in zinvolle en efficiënte projecten.

2.4. Werken aan woordenschat

10. Bewerkstelligen van de juiste houding ten aanzien van woordenschatonderwijs.

Woordenschat is één van de bepalende factoren voor begrip lezen. Leerlingen die veel en goed lezen, hebben een grotere woordenschat en breiden deze ook makkelijker uit. Op het moment dat zij moeten lezen om te leren hebben zij voldoende inzicht om dit succesvol te doen. Zwakke lezers lopen echter tegen grote problemen aan, het zogenaamde Matteüs-effect. Een leerling die nooit goed heeft leren lezen, kan op het moment dat lezen nodig is om verder te komen, zich deze strategieën niet meer eigen maken. Hierdoor belemmert het lezen hen in hun verdere (school)loopbaan.

In het onderwijs wordt vaak ten onrechte gemeend dat leerlingen hun woordenschat uitbreiden door lange lijsten woordjes uit hun hoofd te leren. Het rendement van dit

stampwerk voor het aanleren van Nederlandse taal is erg laag. (Het is niet duidelijk of bij het moderne vreemde talenonderwijs hetzelfde geldt)

Er is een aantal manieren om tegen woordenschatonderwijs aan te kijken:

1. Voor zwakke lezers is het beter om intentioneel woordenschatonderwijs te krijgen dan incidenteel. Het toevallig tegen moeilijke woorden aanlopen, levert hen weinig woordwinst op. Een doorlopende leerlijn waarbij een docent gericht woorden in een context aanbiedt, blijkt effectiever.

2. Impliciet versus expliciet woordenschatonderwijs. Het expliciet maken van het leren van woorden zet meer zoden aan de dijk dan het impliciet laten van nieuwverworven woorden. Ook hier geldt dat naarmate een leerling taalzwakker is, het onderwijs meer expliciet moet worden gemaakt.

Over het algemeen kan gesteld worden dat een nieuw woord zeven keer op zeven manieren moet worden aangeboden, voordat de leerling de betekenis volledig in zich heeft opgenomen.

Daarnaast leren leerlingen nieuwe woorden het makkelijkst met meerdere zintuigen tegelijkertijd (beeld, klank, inhoud).

In het woordenschatonderwijs wordt gesproken over de viertakt:

1. Voorbewerken (activeren van voorkennis)
2. Semantiseren (uitleggen van betekenis)
3. Consolideren (inoefenen van woord en betekenis)
4. Controleren (nagaan of woorden zijn onthouden)

Een andere complementerende techniek is de drie uit-jes:

1. UITbeelden
2. UITleggen
3. UITbreiden

Leerlingen leren per week 35-65 nieuwe Nederlandse woorden bij alle vakken samen. Het grootste rendement wordt bereikt als vakken samenwerken bij het uitbreiden van de woordenschat.

Per afdeling/team zal bekeken moeten worden hoe we omgaan met het vergroten van de woordenschat.

11. Het aanleren van woordverwervingstechnieken.

Binnen het vak Nederlands (en andere talige vakken) dienen verschillende woordverwervingstechnieken te worden aangeleerd en geoefend. Denk hierbij aan woordbetekenissen afleiden uit de context en woordherkenningsstrategieën.

12a. Opstellen van (vak/school)woordenlijsten.

Docenten dienen zich bewust te zijn van belangrijke woorden binnen hun vak. Dit betekent dat ze deze woorden expliciet moeten aanbieden aan leerlingen om de betekenis te laten bekijken.

Door middel van het bekijken van methodes, toetsen en examens is het mogelijk een woordenlijst te maken. Deze woorden dienen vervolgens in verschillende contexten aangeboden te worden, zodat gewenning optreedt en begrip ontstaat.

Vaktaalwoorden zijn woorden die specifiek zijn voor het vak (bijv. assimilatie), schooltaalwoorden zijn woorden die bij meerdere vakken terugkomen (bijv. verklaring).

12b. Opstellen van moeilijke woordenlijsten.

Docenten kunnen voor zichzelf een lijst van moeilijke woorden aanleggen waarvan leerlingen de betekenis niet kennen. Het simpelweg even noteren van deze woorden en er laten weer op terugkomen, zodat een woord in een gevarieerde context meerdere keren wordt herhaald. Dit zal bijdragen aan het begrip van dit woord. Ook leerlingen kunnen deze lijsten aanleggen, zodat ze de woorden bij herhaling kunnen bekijken.

Het gaat in beide gevallen dus NIET om het aanleggen van stamplijsten, maar om een bewustwording van vaktaal.

3

'Easy reading is hard writing.'

Ernest Hemingway i.a.

Schrijfvaardigheid

Schrijfvaardigheid komt in de leerwegen van het VMBO terug in het centraal examen Nederlands. In de onderwijstypen vwo en havo maakt het verplicht onderdeel uit van het schoolexamen Nederlands.

Op vwo en havo wordt op dit moment onderzocht of herinvoering van een vorm van schrijfvaardigheid op het C.S.E. weer haalbaar is.

Schrijven vervult twee functies. De eerste is communicatief; informeren, argumenteren, instrueren, overtuigen etc. De tweede is ondersteunend aan het leerproces (conceptualiserend); aantekeningen maken, samenhang zien, op ideeën komen. De tweede functie is van groot belang bij het leren van leerlingen.

3.1. Hand versus computer

13. Schrijfopdrachten op de computer.

In het digitale tijdperk is het voor leerlingen niet meer vanzelfsprekend te schrijven in volzinnen, laat staan in een vloeiend handschrift. Veel leerlingen schrijven steeds minder en werken steeds meer op de computer. Dit komt het handschrift niet ten goede. Er is echter geen reden grafisch analfabetisme toe te staan. We moeten eisen blijven stellen aan de leesbaarheid van het handgeschreven werk. Niet alleen omdat de docent hierdoor de corrigerende taak makkelijker kan uitvoeren, maar vooral omdat de leesbaarheid de leerling belemmert in het formuleren/teruglezen van zijn antwoord.

Daarentegen is het werken op de computer voor bepaalde schrijftaken efficiënter. In principe is het alle leerlingen toegestaan om bij examens hun schrijfopdrachten op de computer te maken, het schoolbeleid hierin is echter leidend. Bij examens mag zelfs gebruik gemaakt worden van de spellingscontrole.

(Ervaringen van scholen hierbij is dat de foutenaftrek voor taalfouten niet kleiner is bij het werken op een computer. Er worden minder pure spelfouten gemaakt, maar daartegenover staan meer andersoortige tekstverwerkingsfouten.)

De winst van het computergebruik zit in het makkelijk corrigeren van structuurfouten, de leesbaarheid van het werk en de tijdsinstaat voor leerling en docent.

Het ligt voor de hand leerlingen toe te staan Nederlandstalige schrijfopdrachten zoveel mogelijk op de computer te laten maken.

3.2. Formuleringen in toetsen

14. Richtlijnen voor formuleringen.

We moeten leerlingen wijzen op fouten in hun schrijfwerk, dus ook in toetsen, werkstukken en verslagen. Het verbeteren van fouten zorgt ervoor, dat de leerling ervaart wat er fout is aan zijn formulering.

Naarmate de leerlingen een beter taalgevoel ontwikkelen (in eerste instantie door meer te lezen) kunnen leerlingen ook beter en preciezer verwoorden wat hun gedachten zijn. Dit levert winst op bij proefwerken en examens.

Vanaf de brugklas moeten leerlingen ervaren dat een antwoord pas goed is, als het juist is verwoord.

Het is aan ons om vast te stellen in hoeverre wij eisen stellen aan het schrijfwerk van leerlingen.

3.3. Opzetten doorlopende leerlijn zakelijk schrijven – schoolbreed

15. Opzetten leerlijn zakelijk schrijven.

De omschrijvingen van de referentiekaders ‘schrijven’ zijn voor de verschillende niveaus helder verwoord. Het is lastiger hierbij concrete schrijfopdrachten te formuleren en leerlingen duidelijk te maken welk schrijfniveau van hen wordt verwacht.

De vakgroepen zullen aan de hand van de referentiekaders een doorlopende leerlijn ‘schrijven’ ontwikkelen (voor zover die nog niet bestaat) met opdrachten die dicht bij de belevingswereld van leerlingen liggen.

Bij de referentiekaders staat duidelijk vermeld wat de leerdoelen zijn voor de leerlingen op de deelgebieden inhoud, vorm, conventies en strategieën. Denk bijvoorbeeld aan compensatiestrategieën (het gebruiken van een ander woord bij spellingsproblemen).

Daarnaast moet bijvoorbeeld aandacht worden besteed aan de rol van voorbeeldteksten om de criteria te verduidelijken of de winst van het herschrijven van producten.

Ook verrassende inzichten dienen hierbij in acht genomen te worden. Bijvoorbeeld dat het observeren van schrijfopdrachten soms meer bijdraagt aan een uiteindelijk goed schrijfproduct, dan het zelf maken van die schrijfopdracht.

Bij schrijven moet niet gestreefd worden naar een grote hoeveelheid schrijfopdrachten, maar naar opdrachten in een didactisch kwalitatief goede context. In deze context leren leerlingen strategieën om effectief te kunnen schrijven. Te denken valt aan het verzamelen en rangschikken van data, het leren schrijven van meer complexe, welbespraakte taal en het bieden van haalbare schrijfdoelen.

Aangezien er bij veel andere vakken dan Nederlands door leerlingen geschreven moet worden, dient dit in meer of mindere mate door alle vakgroepen opgenomen te worden.

3.4. Vrij schrijven

□ 16. Aandacht voor vrij schrijven.

Alleen op niveau 1F is er een omschrijving voor 'vrij schrijven' opgenomen. We mogen echter aannemen dat vrij schrijven ook op de verschillende niveaus meegroeit met de leerling. Er zijn hiervoor geen aparte richtlijnen opgenomen. Net als zakelijk schrijven zal vrij schrijven bijdragen aan een beter taalgevoel. Het is dus van belang dit creatieve schrijven (proza/poëzie) een plek te geven binnen het curriculum.

4

*Jan vermeid het komitee,
holadio, holadié,
en de mijd bleikt heel tevré,
wat gemakkelijk, zo'n dictee.*

Uit: Willem Wilmink – Dictees

Taalbeschouwing en taalverzorging

Bij de eindtermen VMBO en havo/vwo zijn taalbeschouwing en taalverzorging onderbelicht. Ze worden weliswaar zijdelings genoemd, maar er wordt geen concrete invulling aan gegeven.

De expertgroep 'doorlopende leerlijn taal en rekenen' geeft aan dat we taalbeschouwing alleen vanuit instrumenteel perspectief hoeven te bekijken: dat wat nodig is om goed te kunnen schrijven. Het onderkennen van dit belang dient schoolbreed gedragen te worden.

Bij taalbeschouwing en taalverzorging moet er sprake zijn van een graduele toename in beheersing van dezelfde leerstof. Met andere woorden: leerlingen moeten steeds minder fouten maken in gesproken of geschreven taal.

Leerlingen zijn moeilijk in staat bij een schrijfo opdracht tegelijkertijd aandacht te besteden aan inhoudelijke en vormelijke aspecten van formulering. Het is dus niet voldoende leerlingen alleen bij schrijfo opdrachten te testen op taalverzorging.

Leerlingen dienen te allen tijde door de docent opmerkzaam gemaakt te worden op grammaticale en spellingskwesaties die nog niet voldoende worden beheerst.

17. Train de trainer.

De docent speelt een belangrijke rol in de taalverzorging van leerlingen, niet alleen bij het vak Nederlands. Docenten moeten zich in deze rol zeker voelen. Wellicht betekent dit dat docenten hierin bijgeschoold moeten worden. Dit kan binnen de school gebeuren. Te denken valt bijvoorbeeld aan het afnemen van een (vrijwillige) test, waarna probleemgebieden onder leiding van een docent Nederlands worden aangepakt.

18. Opzetten doorlopende leerlijn taalverzorging.

De vakgroep Nederlands dient te bekijken of er binnen het curriculum voldoende oog is voor taalverzorging. Daarnaast moet bekeken worden of er een opbouwende lijn aanwezig is in eisen die gesteld worden aan de leerlingen.

Een aandachtspunt bij het bekijken van deze leerlijn is de plek die het redekundig en taalkundig ontleden in de leerlijn krijgt. Dit formele perspectief van taalbeschouwing komt noch in de referentiekaders noch in de eindtermen noch in de examenprogramma's naar

voren. De eerder genoemde expertgroep 'doorlopende leerlijn taal en rekenen' onderkent wel het belang van metatalige begrippen als ondersteuning van het schrijfproces, maar kijkt bij redekundige ontleding alleen naar die begrippen die voor de werkwoordspelling van belang worden geacht.

□ 19. Aanbieden van remediërende programma's.

Als leerlingen problemen ervaren met grammaticale en/of spellingskwesties, dan kunnen zij deelnemen aan remediërende programma's in vaklessen of KWT. De vakgroep Nederlands zal hiervoor moeten beschikken over een groot arsenaal aan oefenmateriaal. Ook bestaan er programma's op de pc waarbij de leerling naar hartelust kan oefenen.

Signalering van problemen kan plaatsvinden op basis van testgegevens of constatering van het docententeam.

5

Spreken leert men door te spreken

Cicero (106 v. Chr – 43 v. Chr)

Mondelinge taalvaardigheid

Mondelinge taalvaardigheid valt uiteen in drie domeinen: het voeren van gesprekken, luisteren en spreken. In het huidige onderwijs is mondelinge taalvaardigheid vaak een doel op zich. Het kan echter ook een middel zijn in de ontwikkeling van denken en kennis. Deze laatste functie van mondelinge taalvaardigheid krijgt binnen de referentieniveaus geen aandacht en laten we dus verder buiten beschouwing.

Hoewel methodes wel aandacht besteden aan mondelinge taalvaardigheid, wordt deze taalvaardigheid in de dagelijkse praktijk vaak onderbelicht. Redenen hiervoor zijn prioritering binnen het onderwijskundige programma, het tijdconsumerende karakter van mondelinge oefeningen en de problemen die objectieve toetsing en beoordeling met zich meebrengen.

5.1. Gespreksvaardigheid

Bij het voeren van gesprekken wordt afwisselend de rol van spreker en luisteraar ingenomen. Een goede gespreksvaardigheid draagt bij aan een goede communicatie en goede ontwikkeling van kennis. In veel (schoolse) situaties is een gesprek de manier waarop kennis wordt overgedragen.

Het debat/de discussie is eigenlijk een vorm van gespreksvaardigheid, maar mondt vaak uit in een oefening van spreekvaardigheid door de geringe interactie die hierbij wordt gerealiseerd.

Gespreksvaardigheid komt in de eindtermen van VMBO en havo/vwo terug.

20. Bewustwording van gespreksvaardigheid in dagelijkse situaties

Hoewel leerlingen onderling goed kunnen communiceren, wil dat nog niet zeggen dat zij op andere (formelere) niveaus ook mondeling vaardig zijn. De referentieniveaus maken onderscheid in de mate waarin een leerling in staat is verschillende soorten gesprekken met uiteenlopende gesprekpartners te voeren waarbij hij zich tijdens het gesprek aan de loop

ervan weet aan te passen, zijn eigen belang niet uit het oog verliest en een passende en doeltreffende inbreng heeft.

De docent moet leerlingen wijzen op discrepanties tussen de gespreksvaardigheid in formele en informele situaties die zich voordoen in dagelijkse situaties, zonder dat de leerling een gevoel van welbehagen verliest.

5.2. (Begrijpend) Luisteren

Luisteren is meer dan horen, het vergt namelijk cognitieve inspanning om het gehoorde te verwerken.

Begrijpend luisteren speelt niet alleen een rol in school- en maatschappelijk succes.

Voorgelezen worden is ook van belang voor de ontwikkeling van technisch en begrijpend lezen. Daarnaast speelt luisteren natuurlijk een rol in het vreemde talenonderwijs.

Luisteren is een complexe taak; de luisteraar kan zich hier immers niet op voorbereiden. Tijdens het luisteren zal hij dus zijn voorkennis moeten activeren, doelen herkennen etc. zonder dat hij de mogelijkheid heeft nog even terug te luisteren. Daarnaast moet een luisteraar zich voldoende kunnen concentreren op zijn taak.

Luistervaardigheid komt in het VMBO terug in het examenprogramma. In het examenprogramma voor havo/vwo is hierover niets opgenomen.

5.3. Spreekvaardigheid

Gespreksvaardigheid en spreekvaardigheid lopen soms in elkaar over, waarbij het element interactie de bepalende factor is. De spreekbeurt/presentatie is in het onderwijs de meeste getoetste vorm van spreekvaardigheid. Het debat/de discussie is eigenlijk een mengvorm van spreekvaardigheid en gespreksvaardigheid, maar voor het gemak wordt het in deze categorie meegenomen.

Net als luisteren is spreken een complexe vaardigheid. De spreker realiseert coherentie in zijn gedachten, probeert de aandacht te houden en controleert onderwijl zijn doel.

Daarnaast gaat het niet alleen om wat hij zegt, ook non-verbale signalen spelen mee. Ook het spreken gebeurt in het moment (hoewel een spreker zichzelf wel kan herstellen, wat niet altijd een coherent geheel oplevert). Een laatste bepalende factor bij spreekvaardigheid is het kunnen omgaan met alle aandacht, waarbij faalangst soms opduikt.

Spreekvaardigheid komt in de eindtermen van VMBO, havo/vwo terug.

21. Opzetten doorlopende leerlijn mondelinge taalvaardigheid

De vakgroep Nederlands dient na te gaan of er voldoende aandacht binnen het curriculum wordt besteed aan mondelingen taalvaardigheid en of er voldoende opbouwende lijn is gerealiseerd voor de drie hierboven beschreven gebieden.

Daarnaast moet bekeken worden of de wijze van toetsing en beoordeling door de jaren heen een consistent geheel oplevert en zo veel mogelijk geformaliseerd kan worden om grote verschillen per docent/leerjaar uit te sluiten.

6

Schoolbrede aanpak

In deze beleidsnotitie is al veelvuldig ter sprake gekomen dat het taalbeleid een zaak van de hele school is. Vandaar dat dit inzicht ook een eigen hoofdstuk verdient.

Taalbeleid maken we met zijn allen, en het begint met het onderschrijven van het belang van een goede taalvaardigheid van een onze leerlingen om ze succesvol te laten zijn op onze school, maar ook daarbuiten, in de maatschappij.

We ervaren in de onderwijspraktijk dat onze leerlingen over het algemeen genomen taalzwak zijn. Dit kan regionaal bepaald zijn, maar ook invloeden van buitenaf (internet, social media, geen kranten) dragen hier aan bij. Het is onze taak leerlingen op het vereiste referentieniveau te krijgen. Hier zullen we allemaal ons steentje aan bij moeten dragen.

Het begint met het verdiepen in wat er nu van leerlingen wordt verwacht; vervolgens (indien noodzakelijk) het ons eigen maken van gewenste niveau; afspraken maken over de manier waarop we leerlingen instrueren; en als laatste het instrueren van leerlingen. Hierbij kan het instrument RTTI ook een rol spelen.

Het is een proces waarvan we ons bewust moeten worden en dat ons na bestudering als gegoten moet zitten. Het moet een natuurlijke manier van werken worden waarvan de leerling optimaal profiteert. Daarnaast moeten we ons realiseren welke voorbeeldrol we spelen voor taal; zowel als spreker en luisteraar, als schrijver en lezer.

7

Meten is weten

Het ministerie schrijft geen toetsen voor om de referentieniveaus te meten. Ook heeft zij geen moment vastgesteld waarop voortgangstoetsen moeten worden afgenomen.

7.1. Meetmomenten

Grofweg gezegd zijn er 3 noodzakelijke meetmomenten:

1. Bij binnenkomst.
Op het moment is het nog nodig de leerlingen bij binnenkomst te testen om een goed beeld te krijgen van de vaardigheden van de leerling. Op den duur is dit niet meer nodig. Leerlingen worden dan door de basisschool afgeleverd met een compleet dossier. Deze startmeting kan dan misschien verplaatst worden naar het einde van leerjaar 1.
2. Halverwege de schoolloopbaan.
Een natuurlijk toetsmoment ligt bij de overgang van onderbouw naar bovenbouw. De opbrengst van het taalonderwijs in de onderbouw kan zo vastgesteld worden en hiaten in kennis kunnen zo nog tijdig op weg naar het examen worden opgevuld.
3. In het voorexamenjaar.
Voorafgaand aan het examen is het verstandig de leerlingen een laatste keer een proeftoets af te nemen. Dit geeft de leerling inzicht in zijn eigen taalvermogen en geeft de leerling de mogelijkheid een laatste hulplijn in te schakelen.

Het ligt echter voor de hand om ieder leerjaar de vorderingen van de leerlingen te monitoren.

7.2. Toetsaanbod

De aanbieders van taaltesten schieten als paddestoelen uit de grond. Het is belangrijk te kiezen voor een toets die door het ministerie is goedgekeurd.

Op het moment zijn er drie veelgebruikte toetsen op de markt:

1. CITO – 0-3 (voorheen VAS)

Deze toetsen van het CITO zijn momenteel alleen beschikbaar voor de onderbouw en

hebben vastgestelde toetsmomenten (0 + 1 in het eerste leerjaar, 2 in het tweede leerjaar en 3 in het derde leerjaar).

Getoetst worden de volgende vaardigheden: Nederlands leesvaardigheid + woordenschat (niet 3), taalverzorging, Engels leesvaardigheid + woordenschat (niet 3), rekenen/wiskunde en studievoordigheden (alleen 3).

Afname gebeurt op papier.

Voor VMBO bb t/m vwo.

2. DIATAAL

De toetsen van DIATAAL zijn momenteel alleen beschikbaar voor de onderbouw en hebben vastgestelde toetsmomenten (1A+B in het eerste leerjaar, 2 in het tweede leerjaar, 3 in het derde leerjaar).

Getoetst worden begrijpend lezen, woordenschat (alleen 1 + 2), luistervaardigheid (alleen 1) en er is een aanbod van remedierende toetsen.

Afname gebeurt digitaal.

Voor alle onderwijstypen.

3. MUISWERK

Bij muiswerk zijn oefenversies, screeningsversies, evaluatieversies en thuisversies beschikbaar. De versies zijn voor alle leerlingen. Binnen dit programma bestaan ook rekenversies.

Getoetst worden spelling, tekstbegrip, woordenschat, zinsbouw, luisteren en taalbeschouwing.

Afname gebeurt digitaal.

Voor alle onderwijstypen.

De keuze voor Muiswerk lijkt op het eerste gezicht een goede. Een koppeling naar de oefenversies/thuisversies kan worden gemaakt.

Na 3 jaar (duur van de licentie) moet bekeken worden of de manier van toetsen, de gebruiksvriendelijkheid en de vormgeving van de resultaten bevredigend zijn voor het doel waarvoor wij het willen inzetten. Op dit moment worden de mogelijkheden van het programma niet ten volle benut.

7.3. Na de meting

Het monitoren van leerlingen alleen is niet voldoende. Na de meting dienen er acties worden ingezet om de taalvaardigheid van leerlingen (waar nodig) te verbeteren. Met

Muiswerk hoeft dit niet alleen op school te gebeuren, maar kan ouders ook worden aangeraden dit in de thuisomgeving op te pakken.

Om adequaat te kunnen inspringen op de screening, dienen de resultaten snel bekend te zijn en door deskundigen op waarde te worden geschat. Deskundigen in dezen zijn in eerste instantie de docenten Nederlands, en de RT'ers. In onderling overleg moeten zij in staat zijn leerlingen op behoeftes in te delen.

Deze extra ondersteuning kan dan worden aangeboden in (bandbrede) KWT-uren, extra lessen of de mentorles.

8

Tijdslijn

Schooljaar 2012-2013

sept 2012	Vaststelling taalbeleidsplan
	Instelling taalbeleidsgroep
	Opening leeshoek Asten
	Leerlingen verplicht een boek mee Asten & Someren
	Eerste bijeenkomst taalcoördinatoren
	Leeshoek op de Varendonck-site
okt 2012	Test Muiswerk voor nader te bepalen groepen
	Beoordelen resultaten + bepalen strategie
nov 2012	Inzetten remediërende hulp
	Eerste informatieve bijeenkomst vakgroepen Nederlands Asten + Someren
feb 2013	Locatiebrede scholingsdag Taal in Someren
	Start schoolbreed uitzetten van taalzaken in Someren
juni 2013	Doorlopende leerlijnen vakgroepen Nederlands voor wat betreft de vier domeinen van het referentiekader
	Evaluatie gestarte projecten in het kader van het Taalbeleid

9

Aanbevelingen SMART

1. Instellen van leesuren voor technisch zwakke lezers.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Vaststellen zwakke lezers	Muiswerk Signalering docenten	Vkg. Nederlands RT	Sept. 2013
Faciliteren uren		Schoolleiding	Uiterlijk juni 2013

2. Aanbieden van uniforme leesstrategieën bij alle vakken.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Opstellen uniforme leesstrategieën		Vkg. Nederlands	juni 2013
Train de trainer	Teamvergadering	Vkg. Nederlands	juni 2013
Gebruiken leesstrategieën	In de les	Vakdocenten	Schooljaar 2013 e.v.

3a. Werken met 'Nieuwsbegrip' binnen het vak Nederlands/mentorles.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Aanschaf licentie 'Nieuwsbegrip'		Vkg. Nederlands	september 2012

3b. Werken met 'Nieuws in de klas'.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Informeren docenten over de mogelijkheid	Varendonck info	Taalcoördinator	Oktober 2012
Aanvragen	www.nieuwsindeklas.nl	Vakdocenten	Schooljaar 2012 e.v.

nieuwsservice			
---------------	--	--	--

4a. Aanbieden van teksten op niveau bij vakken.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Train de trainer referentieniveaus	Teamvergadering	Vkg. Nederlands	juni 2013
Selectie teksten		Vakdocenten	Schooljaar 2012 e.v.

4b. Trainen van docenten met betrekking tot leesbegeleiding.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Train de trainer Uitleg technieken	Teamvergadering	Vkg. Nederlands	juni 2013
Gebruik technieken	In de les	Vakdocenten	Schooljaar 2013 e.v.

5./5a. Opwekken van positieve leesattitude / zoeken naar homerunboek.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Voorbeeldgedrag	Spiegelen/Interesse tonen	Vakdocenten	Schooljaar 2012 e.v.
Train de trainer Leesinterview	Studiemiddag taalbeleid	Vkg. Nederlands	februari 2013

6. Lidmaatschap bibliotheek voor alle leerlingen.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Lidmaatschap faciliteren	Bibliotheekles/-bezoek	Vkg. Nederlands/mentorles	Schooljaar 2012 e.v.

7a. Leesplek in mediatheek Asten en Someren.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Leeshoek Asten	Contact bibliotheek Contact HOD	Taalcoordinator	juni 2012
Leeshoek Someren	Contact bibliotheek Contact HOD	Taalcoordinator	december 2012

7b. Iedereen een leeshoek binnen handbereik.			
--	--	--	--

Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Brief ouders Asten Regels opstellen	Informereren ouders/personeel	Taalcoördinator	augustus 2012
Brief ouders Someren Regels opstellen	Informereren ouders/personeel	Taalcoördinator	februari 2013
Handhaven regels		Vakdocenten	Schooljaar 2012 e.v.

7c. Aandacht voor lezen in PR.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Plek op de website	Wekelijkse column van docenten	Taalcoördinator Medewerker PR	Oktober 2012
Plek op de open dag	Nader te bepalen	Taalbeleidsgroep	Februari 2013
Informatie-avonden	Opnemen in mededelingen	Sprekers (afd.leiders & mentoren)	Schooljaar 2012 e.v.
Nader te bepalen activiteiten			

8a. Opzetten van een doorlopende leerlijn 'lezen' bij het vak Nederlands.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Opzetten doorlopende leerlijn	Door discussie komen tot en vastleggen van de doorlopende leerlijn	Vkg. Nederlands	juni 2013

8b. Activiteiten ontwikkelen rondom het lezen.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Uitnodigen schrijvers	Schrijver School & Samenleving	Vkg. Nederlands Joke v.d. Tol	Schooljaar 2012 e.v.
Programma opzetten rond de boekenweek		Vkg. Nederlands Joke v.d. Tol	
Nader te bepalen activiteiten			

8c. Investeren in het aanleggen van klassensets van literaire werken.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Selecteren van literaire werken,	Door discussie komen tot een	Vkg. Nederlands	juni 2013

opzetten van didactische opdrachten bij	selectie Uitwerken van opdrachten		
---	--------------------------------------	--	--

8d. Investeren in extra le(e)stijd.

Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Ruimte maken binnen de lestabel		Schoolleiding	juni 2013

9. Participeren in leesbevorderingsprojecten.

Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Deelnemen aan Bazar	www.lezen.nl	Vkg. Nederlands	oktober 2012
Deelnemen aan Nederland leest	www.nederlandleest.nl	Vkg. Nederlands	maart 2013
Nog nader te bepalen activiteiten			

10. Bewerkstelligen juiste houding ten aanzien van woordenschatonderwijs.

Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Train de trainer	Studiemiddag taalbeleid	Vkg. Nederlands	februari 2013
Implementeren beleid	In de les	Vakdocenten	Schooljaar 2013 e.v.

11. Het aanleren van woordverwervingstechnieken.

Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Train de trainer	Studiemiddag taalbeleid	Vkg. Nederlands	februari 2013
Toepassen technieken	In de les	Vakdocenten	Schooljaar 2013 e.v.

12a. Opstellen van (vak/school)woordenlijsten.

Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Onderzoeken mogelijkheden		Taalbeidsgroep	juni 2012

12b. Opstellen van moeilijke woordenlijsten.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Onderzoeken mogelijkheden		Taalbeleidsgroep	juni 2012

13. Schrijfopdrachten op de computer			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Faciliteren computers	Voldoende computers	Schoolleiding Systeembeheer	februari 2013

12b. Richtlijnen voor formuleringen.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Onderzoeken mogelijkheden		Taalbeleidsgroep	juni 2013
Opstellen richtlijnen		Taalbeleidsgroep	juni 2013
Draagvlak creëren	Gesprek vakgroep Gesprek teams	Taalbeleidsgroep	juni 2013
Uitdragen richtlijnen	In de les	Vakdocenten	Schooljaar 2013 e.v.

15. Opzetten van een doorlopende leerlijn 'zakelijk schrijven'.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Opzetten doorlopende leerlijn	Door discussie komen tot en vastleggen van de doorlopende leerlijn	Vkg. Nederlands	juni 2013

16. Aandacht voor vrij schrijven.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Opnemen in lesprogramma	Door discussie komen tot een plek in het programma	Vkg. Nederlands	Schooljaar 2012 e.v.
Organiseren schrijfwedstrijd		Vkg. Nederlands	Schooljaar 2012 e.v.

17. Train de trainer.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Testen van docententeam	Muiswerk	Taalbeleidsgroep	Schooljaar 2012 e.v.
Aanbieden van curses		Vkg. Nederlands	Schooljaar 2012 e.v.

18. Opstellen doorlopende leerlijn taalverzorging.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Opzetten doorlopende leerlijn	Door discussie komen tot en vastleggen van de doorlopende leerlijn	Vkg. Nederlands	juni 2013

19. Aanbieden remediërende programma's.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Onderzoeken mogelijkheden		Taalbeleidsgroep Vkg. Nederlands	juni 2012

20. Bewustwording van gespreksvaardigheid in dagelijkse situaties.			
Wat	Hoe	Wie	Wanneer
Onderzoeken mogelijkheden		Taalbeleidsgroep	juni 2012
Opstellen richtlijnen		Taalbeleidsgroep	juni 2012
Draagvlak creëren	Gesprek vakgroep Gesprek teams	Taalbeleidsgroep	juni 2012